

ARŞİV BELGELERİNE GÖRE OSMANLI DÖNEMİ ANADOLU'DA İRAN ŞEBBENDERLİKLERİ

M. Sadık AKDEMİR*

Öz

Devletlerarası her türlü ilişki büyükelçiler ve konsoloslar vasıtasıyla gerçekleştirilir. Osmanlı döneminde büyükelçiye sefir, konsolosa da şebbender ismi verilmekteydi. Osmanlı Devleti, İran gibi kökleri çok eskiye dayanan bir devletle tarih boyunca sınırdaş olması sebebiyle bazen dostane bazen de hasmane ilişkiler içerisinde olmuştur. Ancak daimi anlamda her iki devlet arasında diplomatik temsilcilikler XIX. yüzyılın ortalarından itibaren açılmıştır. İran Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul'a bir sefir, diğer pek çok şehrine de şebbenderler tayin etmiştir. Bu çalışma Osmanlı döneminde İran'ın Anadolu coğrafyasına atamış olduğu temsilcilikler ve faaliyetleri ile ilgilidir. Bu bağlamda İran, bugünkü Türkiye sınırları içindeki şehirlerde 43 ayrı yere şebbender tayin etmiştir. Görev yapılan yerin önemi ve büyüklüğüne göre atamalar başşebbender, şebbender, şebbender vekili, fahri şebbender ve kârperdaz şeklinde olmuştur. İran tarafından ilk olarak 1847 senesinde Tarsus'a şebbender ataması gerçekleştirilmiştir. Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar İranlı şebbenderler memleketin pek çok yerinde vazifelerini icra etmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Şebbender, Şebbenderhane, İran Şebbenderleri.

Iranian Consuls During Anatolia in Ottoman Period According to Archival Documents

Abstract

Every kind of international relations are made via ambassadors and consuls. Ambassadors were called as sefir and consuls were called as shehbender in Ottoman period. Since it bordered with Iran that is a deep-rooted

---

* Doç. Dr. Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi Anabilim Dalı

state throughout history, Ottoman State had sometimes friendly and sometimes hostile relations with Iran. But permanent diplomatic missions between two states were opened in the middle of 19th century. Iran sent an ambassador to Istanbul that is the capital city of Ottoman Empire and consuls to several cities. This paper is about the missions of Iran in Anatolia during Ottoman period and their activities. Within this context, Iran sent 43 consuls to the cities within the border of today's Turkey. Appointments were done according to the city's significance and bigness as consul general, consul, deputy consul and consular agent. Iran sent its first consul to Tarsus in 1847. Iranian Consuls performed in several places of Ottoman Empire until it collapsed.

Key Words: Consul, Consulate, Iranian Consuls.

Giriş

Başta diplomatik ilişkiler olmak üzere devletlerarası her türlü münasebet elçilikler ve konsolosluklar vasıtasıyla gerçekleşir. Devletler kendi aralarındaki siyasi ve ticari ilişkilerini de bu gibi kurum ve kuruluşlar vasıtasıyla yürütürler. Günümüzde devletlerin başkentlerinde büyükelçiler bulunurken, bunların dışındaki diğer şehirlerde konsoloslar görev yapmaktadır.

Şehbender kelimesi Farsça kökenli olup, konsolos karşılığında kullanılmıştır. Şemseddin Sami şehbender kelimesini şöyle tarif etmektedir: “Bir devlet tarafından diğer bir devletin ticaretgâh bir şehir veya iskelesinde teb’asının hukukunu müdafaa ve umûr-u münâsebet-i ticariyelerine nezâret etmek üzere tayin ve ikame ettirdiği memur, konsolos. Baş şehbender: Şehbenderin büyüğü, Ceneral konsolos, Şehbender vekili: şehbenderin küçüğü, veys konsolos.”¹ Şehbenderhane ise: “Şehbender dâire-i resmîyesi, bir şehbender veyâ başşehbender ile maiyeti heyetinin ikâmetine mahsûs hâne ki tâbi olduğu devlet teb’asının merciidir ve o devletin sancağını çeker.”²

Her devlet gibi Osmanlı Devleti de diğer devletlerle olan ilişkilerini sefir ve şehbenderlerle yürütmüştür. Aynı zamanda gerek Müslüman gerekse gayr-i Müslim devletler de Osmanlı Devleti’ne bu gibi görevliler atamışlardır. Osmanlı Devleti’nin kendisini temsilen diğer devletlere atamış olduğu şehbenderlerin idari, adli, siyasi, ticari, ekonomik, dini, istihbari ve askeri gibi pek çok alanda görevi bulunmaktaydı. Bu bağlamda kendi vatandaşları ve tüccarlarının dış memleketlerde her türlü işlerine yardım ve destek olmak, Devlet-i Aliyye bayrağı taşıyan gemilerin himaye edilmesi ve korunması, Osmanlı Devleti bayrağının hürmet ve itibarını sağlamak, tutuklanmış veya hapsedilmiş Osmanlı uyruklu kişilerin geriye iadesini sağlamak ve vazife yaptığı yerlerde Osmanlı Devleti’ne her türlü istihbari bilgi ve önemli bilgiyi temin

¹ Şemseddin Sami, *Kamûs-i Türkî*, İstanbul 1317, s.790.

² Şemseddin Sami, *age.*, s.790.

etmek gibi görevleri bulunmaktaydı. Görevini kötüye kullananlar uyarı cezasından azledilmeye kadar varan cezalarla cezalandırılıbiliyordu.³ Elbette bütün bu görev ve vazifeler Osmanlı Devleti'nde bulunan şebenderler için de geçerliydi. Yabancı devletlere mensup şebenderler de kendi devletlerinin menfaatlerini en üst seviyede tutmak suretiyle Osmanlı coğrafyasında görev yapmışlardır.

Osmanlı Devleti ile İran Devleti arasında geçmişi çok eskilere dayanan münasebetler olmuştur. Bu çalışmamızda konu edindiğimiz husus İran'ın Osmanlı topraklarında kendisini temsil etmek üzere atadığı şebenderler (konsolos) ve faaliyetleri olacaktır. Burada tüm Osmanlı coğrafyası ele alınmayıp günümüz Türkiye'sinde yer alan Anadolu yerleşim yerleri olacaktır. Araştırmamızın ana kaynağını Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde yer alan Osmanlıca Arşiv Vesikaları oluşturmaktadır.

İran ile Osmanlı Devleti arasındaki daimi diplomatik temsilcilikler ilk olarak XIX. yüzyılın ortalarında kurulmaya başlanmıştır. Osmanlı Devleti İran'ın başkenti Tahran'da 1835 yılında; İran Devleti de Osmanlı'nın başkenti İstanbul'da 1851 tarihinde temsilcilik açmıştır. Bu tarihi süreçte İran'ın Batı devletleri ile ilgili dış ticareti genellikle Osmanlı toprakları üzerinden gerçekleştirmiştir.⁴

Konuyla ilgili olarak İran'daki Türkiye Büyükelçiliği'nin internet web sitesinde aynen şu bilgiler yer almaktadır. “*Türkiye-İran Diplomatik Temsilcilikleri Tarihi: İran kaynakları Osmanlı Devleti ile resmi diplomatik ilişkilerin kuruluş yılını 1851 olarak belirtmektedirler. Buna göre İran'ın İstanbul'daki Büyükelçiliği 1851 yılında açılmış ve Hacı Mirza Ahmet Han Khoie Maslahatgüzar olarak atanmıştır. Türk kaynaklarında ise İran'ın 1807 yılında Ebrahime Mohammad-Şeyh el Islami Khai'ı Osmanlı Devleti'ne Büyükelçi olarak, Osmanlı Devleti'nin de 1835 yılında Esad Efendi'yi İran'a Büyükelçi (Fevkalade) olarak gönderdiği kayıtlıdır. Söz konusu kaynakların incelenmesinden, Tanzimat Dönemi'nin ilk yıllarında Osmanlı Devleti'nin Tebriz'de Başkonsolosluğu bulunduğu anlaşılmaktadır. Tahran'da, daha sonra 1848 yılında Maslahatgüzarlık açılmış ve buraya Seb'azade Ali Namık Efendi atanmıştır. Bu misyon 1900'lü yılların başında Büyükelçilik olmuştur. Bu yıllarda İran'da Sine'de de Başkonsolosluk açılmıştır. İran'ın 1853 yılında Erzurum ve Bağdat'da Başkonsoloslukları, İzmir, Şam, Trabzon ve Mısır'da da Konsoloslukları bulunmaktaydı. 1888 yılında ise yukarıdakilere ilaveten İran'ın Cidde, Halep, Van, Basra'da Başkonsoloslukları, diğer birçok Osmanlı kentinde*

³ Yasemin Zahide Erol, *Osmanlı Devletinde Şebenderlik ve Paris-Londra Örnekleri*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2014, s.32.

⁴ Aliyev Salih Muhammedoğlu, “İran”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 2000, c. 22, s. 408.

Konsoloslukları ya da Konsolosluk Vekaletleri vardı. 1923 yılında Tahran Büyükelçiliği'nde Konsolosluk Şubesi ihdas edilince, Konsolosluk 1924 yılında lağvedilmiş ve Tahran Şehbender Vekaleti oluşturulmuştur. Ayrıca 1921'de Tebriz'de, 1924'de de Urumiye'de Başşehbenderlik ihdas edilmiştir. İran'ın da bugün yalnızca İstanbul, Erzurum ve Trabzon'da Başkonsoloslukları bulunmaktadır.”⁵ Bu bilgilerin yanı sıra 1847 ve 1848 tarihlerinde İran adına İstanbul'da maslahatgüzarı olarak Mehmed Han, tercüman olarak da Ağa Hacı Hasan görev yaparken 1849 tarihinde bunlara maiyyet katibi olarak Mirza Cafer dahil olmuştur.⁶

İran Şehbenderlikleri

Arşiv belgelerine göre İran tarafından Anadolu'da ilk şehbenderliğin tesis edildiği yerin Mersin'in Tarsus İlçesi olduğu anlaşılmaktadır. 7 Ocak 1847 tarihli bir vesikaya göre “Süleymaniyeli olduğu söylenen fakat İran tebeasından ve Urumiyeli olup memleketine giderken Gülek Boğazı'nda ölen Mehmet Emin'in metrukesinin Tarsus'taki İran Şehbenderliği'ne teslim edildiği beyan edilmektedir. Yine aynı belgede devamla Adana civarındaki İranlılar'dan alındığı rivayet edilen verginin ne olduğunun bildirilmesi istenmektedir.”⁷ Ayrıca 1847 senesine ait bilgilere göre de, Erzurum'da İran Şehbenderi Ali Namık'ın yazmış olduğu bir tahrirde; Erzurum'dan ticaret için İran taraflarına gidenlere lutiler tarafından çeşitli edepsizlik ve kötülük yapıldığı, başka yerlere gidenlerin fesat ve yolsuzluk hareketlerine karşı alınması gereken tedbirlerin neler olabileceği yazılıdır.⁸ Yine ayrıca İzmir'de bir İran Şehbender vekilinin bulunduğu belirtilerek, bu şahsın Ermeni milletinden olan bazı kişileri İran tabiiyetine davet ettiği ve bunun engellenerek ihtar edilmesi hükümetçe istenmektedir (8 Aralık 1847).⁹ Demek oluyor ki, İran'ın Osmanlı Devleti'nde sefirlik haricinde çeşitli yerlerde konsolosluk bazında kendisini temsil etmesi yine yüzyılın ortalarına tekabül etmektedir. İran Devleti'nin ilk şehbenderlik atamaları bu üç yerleşim yeriyle gerçekleşirken, en son görevlendirme tarihi de 1926 yılına aittir. Bu seneye ait iki ayrı vesikaya göre en son şehbender ve şehbenderliğin geçtiği yer Afyon'un Sandıklı İlçesi'dir. Birinci belgede; “Sandıklı'nın Çakır Mahallesi'nden sabık Şehbender Vekili Ali Rıza Efendi hakkında bir suçlamadan dolayı icra edilen muhakemede tahkik için geldiği anlaşılan İran Sefareti memurlarından Muzaffer Han'ın hangi yetki ve sıfatla

⁵ <http://tahran.be.mfa.gov.tr/MissionChiefHistory.aspx>. Erişim tarihi: 08.08.2017

⁶ *Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye*, Tabhâne-i Âmire, Def'a 1, 1263 (1847), s.99; *Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye*, Tabhâne-i Âmire, Def'a 2, 1264 (1848), s.134.; *Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye*, Tabhâne-i Âmire, Def'a 3, 1265 (1849), s.97.

⁷ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)*, HR.MKT.,15/79.

⁸ *BOA*, A.MKT., 67/86.

⁹ *BOA*, MVL., 20/26.

Sandıklı ve Isparta'ya geldiğinin ve memuriyetiyle salahiyet derecesi keyfiyetinin İran Sefareti'nden sorulması"¹⁰ bilgileri yer alırken, ikinci belgede de; "İran Sefareti memurlarından Muzaffer Han'ın Sandıklı ve Isparta'ya İran'ın sabık Sandıklı Fahri Şehbenderi Ali Rıza Bey'in suistimalini teftiş ve tahkik için gittiği"¹¹ malumatı bulunmaktadır.

İran tarafından taşraya atanan bu konsoloslar atandıkları yerlerin bulunduğu yerin önemi ve büyüklüğüne göre adlandırılırlardı. Bunlar da Başşehbender¹², şehbender¹³, şehbender vekili¹⁴, Fahri şehbender¹⁵ ve Kârperdaz¹⁶ şeklinde sıralanırdı. Başşehbenderler şehbenderlik kurumunun en üst sınıfını oluşturmaktadırlar. Bu kişiler genel itibariyle Osmanlılarda vilayet olarak kabul edilen ve birinci dereceden önem arzeden yerlere atanırlardı. Başşehbenderler buldukları yerin en üst amirleri konumunda olup maiyetlerinde tercüman ve kavaslar da görev yapmakta idi. Başşehbender'in Batıdaki karşılığı da Başkonsolos'tur. Şehbenderler ise bir alt sınıfı oluşturmaktadırlar. İkinci dereceden öneme sahip olan yerlere veya başşehbenderin atanmadığı yerlere tayin edilmişlerdi. Görev açısından başşehbenderlerden hiçbir farkı yoktur. Batıdaki karşılığı Konsolos'tur. Vekil şehbenderler ise şehbenderliğin bir alt sınıfını oluşturmaktadır. Ancak şehbenderlerin sorumluluğunu da üstlenmekte idiler. Batı ülkelerinde karşılığı viskonsolos (konsolos vekili) denilen görevlilerdir. Fahri şehbenderler yarı resmi konumda bulunan ve kendi ülke vatandaşlarının işlerine yardımcı olan kimselerdir. Günümüzdeki fahri konsolosluklar gibidir. Kârperdazlar ise tamamen İran'a mahsus şehbenderlere resmi unvan verilmiş şeklidir. Çalışmamızın sonuna bir tablo ekledik. Bu tabloda şehir ve kazalarda görev yapan şehbenderhane görevlilerinin isimlerini, görev yaptıkları zamanı (Atama tarihi, ilk olarak isminin geçtiği tarih) ve Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde yer alan kayıtlarını bilgilerinize sunduk. Şehbender vekilleri (Vekil) olarak, isminin başında hiçbir şey yoksa şehbender olarak, Başşehbender, Fahri, Kârperdaz, Tercüman ve Kavas¹⁷ şeklinde sıralanmıştır. (.....) işareti olan yerler de o

¹⁰ BOA, HR.İM., 192/33.

¹¹ BOA, HR.İM., 194/47.

¹² BOA, C.HR., 167/8346-134. (Erzurum Başşehbenderi Mirza Mehdi Han)

¹³ BOA, C.HR., 167/8346-116 (Adana Şehbenderi İsa Bey)

¹⁴ BOA, C.HR., 168/8390. (Akhisar Şehbender vekili İsmail)

¹⁵ BOA, HR.İM., 77/67. (İzmit Fahri Şehbenderi Hacı Gaffar Ağa)

¹⁶ BOA, C.HR., 167/8346-95. (Aydın Kârperdazı Mirza Rıza) Kârperdaz: İran Devleti şehbenderlerinin unvan-ı resmisi. Bkz. Mehmed Salahi, *Kâmûs-i Osmânî*, İstanbul 1322, Kısım-ı Râbi' (4. Kısım), s.238.

¹⁷ "Eskiden vezirlerin maiyetlerinde kullandıkları silahlı adamlara verilen addır. Dört beş kavası bulunan vezirler vardı. Kavaslar eski şeklini Osmanlı hükümetinin sonuna kadar ecnebi sefaret ve konsoloshanelerinde muhafaza etmişlerdi. Buna 'yasakçı' da

yerleşim yerinde bir şehbenderhane bulunduğunu ancak kayıtlarda şehbender veya vekilinin isminin tespit edilemediğini göstermektedir.

Tablo I incelendiğinde İran'ın zaman zaman Anadolu'daki bazı şehirlere Başşehbender (Baş Konsolos) atamasıyla bu yerlere ne gibi değer atfettiği ortaya çıkmaktadır. Mesela Erzurum, Edirne, Bursa, Trabzon ve İzmir Başkonsolosluk seviyesinde temsil edilmiştir.¹⁸ Ancak dikkat edilirse bu durum sürekli bir başşehbenderlik değildir. Temsiliyet bazen vekâleten olurken bazen de asaleten olmuştur.

Osmanlı Devleti ile İran arasında 1854 senesinde imzalanan bir anlaşmaya göre, Osmanlı Devleti'nde görev yapan Düvel-i Mütehâbbe (Dost devletler) konsoloslarına tanınan imtiyazların aynısı İran şehbenderlerine de tanınmıştır. Buna göre şehbenderler, vekilleri ve memurları "... bazı zamanda bir yere gitmek istedikte gidişte ve gelişte ve karada ve deryada ve menâzil ve merâhilde kendüye ve sahîh İranlu olarak yanında bulunan adamlarına kimesne tarafından bî vech-i dahl ve taarruz olunmayup herhangi mahalle dahil olur diye hakkında hürmet-i lâyika icrâ olunup mûmâ ileyh vesâir teb'a-i İraniyye ez kadîm memnû' olduğu üzere Memâlik-i Mahrûsemde emlâk ve arazî iştirâ ve temellük ve vakıf etmeyüp...." hükmünce hareket etmeleri gerekmektedir. Burada dikkat çeken bir husus ki, bu gibi kişilerin Osmanlı Devleti'nde emlak ve arazi alıp satmaları, mülk edinmeleri ve vakıfta bulunmaları yasaklanmıştır.¹⁹

Osmanlı Devleti'nde, konsolosluklara özel günlerinde kendi devletlerinin bayraklarının asılması izne tabi idi. Gayr-i Müslim devlet konsoloslukları bayraklarını Pazar günleri ve kendi özel günlerinde asabiliyorlardı. Bununla birlikte İran şehbenderhanelerine de Cuma günleri, Ramazan ve Kurban Bayramı günleri ve İran'a ait özel günlerde bayrak asmalarına izin verildiği görülmektedir.²⁰

Osmanlı Devleti'nde şehbender olarak görev yapacak kişilerin mutlaka Osmanlı tabiiyetinden olmaması gerekiyordu. Osmanlı tebaasından olan veya sonradan Osmanlı vatandaşlığına geçenlerin görevlerine son veriliyordu. Bu durum İran şehbenderleri için de geçerliydi. Hemen bütün şehbender

---

denilirdi... Kavaslar eski şekillerini yani silah taşıyarak sefirlerin ve konsolosların önlerinde gitmeyi yakın zamanlara 1908 İnkilâbına kadar muhafaza etmişlerdi. Meselâ sefirler Bâb-ı Âli'yi ziyaret ettikleri zaman önlerinde kılıçlı ve tabancalı bir kavas yürür, ona kalabalıkta yol açar ve yol gösterirdi...". Geniş bilgi için bkz; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1993, c. II, s.215; "Elçilik veya konsolosluklarda görev yapan hizmetli, Elçilik ve konsolosluklarda koruma görevlisi." Bkz., http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=KAVAS.

¹⁸ Bkz., Tablo I.

¹⁹ BOA, HR.MKT., 161/35-6; C.HR., 167/8346-6.

²⁰ BOA, İ.HR., 76/3690; A.AMD., 71/86; HR.MKT., 276/86; HR.MKT., 317-66.

atamalarında “Devlet-i Aliyye teb’asından olmayup sahih İranlu” şeklinde ifadeler yer almaktadır. Osmanlı Devleti’nde görev yapacak konsoloslar ile ilgili 9 Ağustos 1863 tarihinde bir nizamname hazırlanmıştır. Buna göre; “...yerlûden hiçbir kimesne bir ecnebi devletin konsolos vekili veyahut memuru tayin olunamayacaktır. Muamelât-ı ticaretten neş’et etmiş bazı esbab-ı mücbireye mebni bir mahalde konsolosluk başkasına verilemeyüp mutlaka teb’a-i Devlet-i Aliyyeden yerine tevcih olunmak ..... görüldüğü halde böyle bir hal istisnasında teallükü olacak devletin ve Dersaadette mukîm Sefîri vasıtasıyla bu babda bab-ı ali ile müzakere eylemsi caiz olacaktır. Mamañih böyle bir istisna-i mücerred tarafından musaddak lüzum-u hakikiyyeye mebni muvakkaten kabul olunacağından şu istisnayı müstelzim olan ..... bir taraf olacağı gibi konsolosluga tayin kılınmış olan yerlûnün tebdiline mübâderet olunacak ve merkûm yerlûnün hitam-ı memuriyetinde hizmetinde bulunmuş olduğu devletin himayetini iddia edemeyecektir. Deyü Memalik-i Mahruse-i Şahanede bulunan ol ecnebiyye konsoloslukları hakkında 23 S 280 tarihinde tanzim kılınmış olan nizamname tercümesinin 6. bendinde münderiç.....”²¹

Osmanlı Devleti’nde şehbenderlik vazifesini icra ederken bazı şehbenderler Osmanlı vatandaşı olmak istemişlerdir. Bazen de Osmanlı Devleti tarafından görevinde başarılı görülen “hoşnûri-i umûmiyi kazanmış” yani herkes tarafından sevilen kimseler de Osmanlı tabiiyetine davet edilmiştir. Bunun en tipik örneği Edirne Başşehbenderi Hacı Hüdaverdi Ağa’dır. 35 senedir Edirne şehbenderliği görevinde bulunan ve sonunda Edirne’ye başşehbender olan Hacı Hüdaverdi Ağa yapmış olduğu hizmet ve vazifeden dolayı hem devlet hem de halkın takdirini kazanmıştır. İran Devleti tarafından verilen 4. rütbe başşehbenderlik nişanının yanı sıra Osmanlı Devleti de kendisini 4. rütbe Mecidi Nişanı ile taltif etmiştir. Bununla birlikte kendisi Osmanlı vatandaşlığına davet edilmiş, kendisi de büyük bir memnuniyetle kabul etmiştir. Akabinde Hacı Hüdaverdi Ağa’ya İstabl-ı Âmire²² Müdürlüğü verilmiştir (12 Kasım 1872).²³

²¹ BOA, C.HR., 147/7350.

²² “Osmanlı Devleti’nde padişaha ve saray mensuplarına ait atların barındığı Has Ahur’un resmî adı İstabl-ı Âmire’dir. Osmanlılar, diğer bazı müesseseler gibi Has Ahur teşkilâtını da Selçuklular’dan ve Memlûkler’den almışlardır. Padişah saray veya köşklarinin olduğu yerlerde mutlaka atlar için ahırlar da yer alırdı. İlk sarayın bulunduğu Bursa’daki Has Ahur hakkında fazla bilgi yoktur; Edirne’deki ise varlığını İstanbul’un fethinden sonra da sürdürmüştür. İstanbul’da başta Topkapı Sarayı olmak üzere şehrin birçok yerinde has ahırlar vardı. Asıl İstabl-ı Âmire, Topkapı Sarayı’nın ikinci kapısından girilince sol taraftaydı; burada atlardan başka deve, katır gibi yük hayvanları da bulunurdu. Topkapı Sarayı’nın inşa edildiği yıl olan 883’te (1478) İstabl-ı Âmire’de bir emin, bir kâtip, bir kethüdâ, on üç saraç, yirmi altı seyis, beş nalbant, beş arabacı, üç saka, on altı katırcı, kethüdâ ile birlikte elli kadar deve bakıcısı ve iki eşekçi olduğu anlaşılmaktadır.” Geniş bilgi için bkz., Abdülkadir Özcan, “İstabl”, *DİA*, İstanbul 1999, c.19, s.204.

²³ BOA, İ.HR., 257/15354.

Tabi bir şehbender tabiiyet değiştirince görevine son verilmesi gerekmekte idi ki, nitekim 17 Ekim 1873 tarihinde Hacı Hüdaverdi Ağa görevden alınmış ve yerine Mehmed Ağa şehbender olarak atanmıştır.²⁴ Yine çalışmalarından oldukça memnun olunan Kars Şehbenderi Mirza Mehmed Bey'e 18 Eylül 1877 tarihinde Osmanlı Devleti tarafından 4. rütbeden Mecidi Nişanı verilmiştir. Sadece şehbenderlere değil aynı zamanda şehbenderhanelerde görev yapan diğer görevlilere de²⁵ Osmanlı Devleti tarafından nişan verilmiştir. Mesela Trabzon İran Şehbenderhanesi 1. Tercümanı Ahmed Bey'e 5. rütbeden Mecidiye Nişanı verilmiştir.²⁶

İran şehbenderlik atamalarında bir vilayet sınırları içinde yer alan şehir ve kazalara bazen müstakil bazen müşterek olarak atama gerçekleşmiştir. Mesela Tarsus'a bazen müstakil bazen Adana ile,²⁷ Elazığ'a bazen müstakil bazen Diyarbakır ile birlikte şehbender ataması olmuştur.²⁸

Osmanlı Devleti'nin herhangi bir yerleşim yerine şehbender ve şehbender vekili atanırken o yörede yaşayan veya ikamet eden İranlıların sayısının çok da ehemmiyeti bulunmuyordu. Her ne kadar o bölgelere ticaret veya başka gayelerle gelip giden İranlı tüccar ve vatandaşlara olduğu gibi o yerlerde ikamet eden kimselere şehbender tayin edilmekte idi. Nitekim Elazığ'a Diyarbakır'dan ayrı bir şekilde müstakil bir şehbender tayin edilirken, Harput'ta yaşayan ve ikamet etmekte olan 5-6 İranlı olduğu ve onlar için de bir şehbender tayin edilip edilmemesi tartışma konusu olmuştur. Buna rağmen Harput'a Kârperdaz atanmış ve Diyarbakır'da ikamet edeceği belirtilmiştir. Elazığ şehbenderi de Kırkor Efendi olmuştur.²⁹ Yine ayrıca Hakkari'de 25-30 civarında İran vatandaşı yaşamakla beraber, buraya ticaret için gelip gidenlerin çok olması sebebiyle kârperdaz ataması gerçekleşmiştir.³⁰

Bu araştırmamızda başlıktan da anlaşılacağı üzere, Osmanlı döneminde İran'ın bugünkü Türkiye sınırları içerisinde yer alan yerleşim yerlerini konu edindik. Bu zaviyeden bakıldığında İran o dönemde Anadolu coğrafyasında irili ufaklı 43 adet şehbenderlik açmıştır. Buna büyük vilayetlerin yanısıra günümüzde birer küçük kaza niteliğinde olan yerler de dahildir. Başbakanlık Osmanlı Arşiv Belgeleri ışığında yapılan bu araştırmada tespit edebildiğimiz ölçüde başşehbender, şehbender, şehbender vekili, fahri şehbender ve kârperdaz

---

²⁴ BOA, C.HR., 167-8346.

²⁵ BOA, İ.HR., 275/16688.

²⁶ BOA, İ.TAL., 99/1314.

²⁷ BOA, İ.HR., 220/12772; İ.HR., 120/5969-1,2.

²⁸ BOA, C.HR., 167/8346-154; İ.HR., 225/13150.

²⁹ BOA, C.HR., 167/8346-154.

³⁰ BOA, MV., 29/27.

unvanıyla İran gerek il bazında gerekse kaza bazında aşağıda isimleri bulunan yerlere temsilcilikler açmıştır:

İller: Erzurum, İzmit, Antakya, Karahisar (Afyon), Edirne, Bursa, Tekfurdağı (Tekirdağ), Isparta-Burdur, Trabzon, Adana, Erzincan, Bayburt, Kars, Çorum, Sivas-Amasya, Kütahya, Ankara, Samsun, İzmir, Manisa, Balıkesir, Aydın, Mersin, Van, Diyarbakır, Elazığ, Antep, Konya, Urfa, Antalya, Malatya, Giresun, Adapazarı, Hakkari, Eskişehir.

Kazalar: Tarsus, Tercan, İskenderun, Sur, Akhisar, Birecik, Bayezid (Doğubayazıt), Sandıklı.

Osmanlı Arşiv Vesikalarında yer alan İran'ın şehbenderlik atamalarında hemen her belgede şu ifade geçmektedir; "O bölgeye amed-şüd eden yani o bölgelere gelip giden ve yaşayan, ikamet eden İran teb'ası ve tüccarlarının işlerinin görülmesi, yardımcı olunması, varsa her türlü problemlerinin halledilmesi hususları belirtilmektedir.³¹ O dönem itibariyle coğrafyamızda İran'ın bu kadar çok yerde şehbenderlik ihdas etmesi dikkat çeken bir husustur. Anadolu'nun hemen nerdeyse tamamına yakın bir kısmında bu kadar şehbenderlik açılması İran'ın Osmanlı Devleti'ne siyasi ve ticari açıdan ne kadar ehemmiyet verdiğinin bir göstergesidir. Ayrıca Osmanlı Devleti ile ticaretin ne derece yüksek olduğunun bir kanıtıdır. Tabi biz bu çalışmamızda sadece bugünkü Türkiye sınırları içerisinde yer alan kısmıyla ilgilendik. Oysa İran'ın Anadolu toprakları haricinde de Osmanlıya ait mesela, Balkanlarda (Şumnu, Tırhala), Mısır'da, Azerbaycan havalisinde, Suriye (Halep), Ortadoğu ve Arabistan (Cidde) gibi yerlerde şehbenderlikler açmıştır. Şu husus ta gözden kaçmamalıdır ki, incelenen dönem itibariyle İran teb'a ve tüccarlarının hatta şehbender ve şehbenderhane görevlilerinin Osmanlı Devleti topraklarından gelip geçerken, ticaret yaparken, buralarda yaşarken ve görev yaparken pek çok siyasi, dini, mezhepsel ve adli vak'a ile de karşılaşmıştır. Konumuz gereği bunlardan da bahsedeceğiz.

İran'ın genel itibariyle Osmanlı Devleti'ne atadığı şehbenderlerin Müslüman olduğu görülmektedir. Ancak makalemizin sonundaki tablo incelendiğinde gayr-i Müslim ve İranlı olmayan şehbender, şehbender vekili, tercüman ve kavas atandığı da olmuştur. Şehbenderhanelerde vazife yapan gayr-i Müslim ve İran tebaasından olmayan kimseler şöyledir:³²

Antakya: Şehbender Vekili Corci Gabon, Şehbender Vekili Musa Antipa Dimitri (Yunan).

Bursa: Şehbender Vekili Mösyö Kofik, Tercüman Bursalı Padonak Şişmanyen Efendi

³¹ BOA, İ.HR., 120/5969;İ.HR., 216/12541; C.HR., 92/4594.

³² Bkz. Tablo I.

Adana: Şebender Vekili Hoca Karabet, Tercüman Karakaşoğlu Yordanaki Efendi

İskenderun: Şebender Vekili Hana Bey, Şebender Hananyan, Şebender Anton Efendi, Şebender Antuvan Efendi.

Manisa: Şebender Vangel.

Balıkesir: Kavas Kıpti Gaffar.

Mersin: Şebender Vekili Hacı Nikola, Şebender Vekili Mihail, Şebender Vekili Şarl Neccar (Fransız).

Elazığ: Şebender Vekili Kirkor Efendi.

Malatya: Şebender Hacı Oğlu Ohannes, Şebender Vekili Kirkor.

Adapazarı: Şebender Vekili Andon Ağa.

Eskişehir: Şebender Vekili Mösyö Alfred Kohn (Alman).

İran'ın atamış olduğu gayr-i Müslim görevliler incelendiği zaman çoğunun Ermeni ve Rum taifesinden olduğu anlaşılacaktır. Bununla birlikte bir Fransız ve bir Alman uyruklu kimsenin de varlığı göze çarpmaktadır.

İran şebenderleri genel itibariyle yalnız görev yaparken, şehrin önemi ve iş yoğunluğuna göre yanlarında tercüman ve kavaslar da görevlendirilmişlerdir. Bunlar Osmanlı vatandaşı olduğu gibi başka ülke tebaasından da olabiliyorlardı. Erzurum, Antakya, Afyon, Bursa, Trabzon, Adana, Ankara ve Balıkesir gibi yerlerde bu kimseler görev yapmışlar hatta birden fazla tercüman ve kavas dahi görevlendirilmişlerdir.³³ Bu gibi görevliler bazı usulsüz işlere girişmişler,³⁴ sahte pasaport vermeden³⁵ tutun kavga ve darp³⁶ gibi adli olaylara da karışmışlar, Osmanlı Devleti ile İran'ı diplomatik krizin eşliğine dahi getirebilmişlerdir.

Şebenderhanelerde ateşli silah bulundurulup bulundurulmaması hususu bir şikâyet üzerine ortaya çıkmıştır. 2 Eylül 1906 tarihinde Balıkesir İran Şebenderhanesi kavaslığında bulunan Kıpti Gaffar'ın elinde bir tüfekte çarşı ve pazarda, hükümet karşısında ve kahvehanelerde gezdiği ihbarında bulunmuş ve duyulan rahatsızlık ilgili makamlara iletilmiştir. Bunun üzerine Kıpti Gaffar'ın elindeki tüfek müsadere edilmiştir. Ancak şebenderhane yetkilileri buna itiraz etmişler ve inceleme neticesinde mülkiye ve askeriye cihetinden

---

³³ Bkz. Tablo I.

³⁴ BOA, BEO., 3367/252459-2.

³⁵ BOA, ŞD., 2761/16.

³⁶ BOA, BEO., 31/2276-1.

şehbenderhanelerde ve şehbenderhane görevlilerinde silah bulundurmanın yasak olduğuna dair herhangi bir hükmün bulunmadığı ortaya çıkmıştır.³⁷

Şehbenderlerin Faaliyetlerinden ve Yaşanan Problemlerden Bazı Örnekler

İranlı şehbenderler ve şehbenderlik görevlilerinin vazife yaptıkları yerlerde usul ve teamüllere aykırı davrandıkları ve bu yönde faaliyet yürüttükleri de görülmektedir. Sahtecilik yapmak, kavgalara karışmak, sahte pasaport vermek ve birtakım usulsüzlükler içerisine girmek gibi durumlara düştükleri olmuştur. Tabi bu gibi hususlar iki devlet arasında hoşnutsuzluğa neden olmuştur.

Bu tür usule aykırı davranışlardan birisi evlenme ile ilgilidir. Osmanlı tebaasından olan kadınların İranlılarla evlenme yasağı bulunuyordu. Ancak yasağa rağmen evliliklerin vuku bulduğu da görülmektedir. Bu tür izdivaçların artmasının önüne geçmek için Osmanlı Devleti de bir takım önlemler almıştır. Adana'nın Karataş Nahiyesi'ne bağlı Pepeli Köyü'nden Tuti Hatun isminde bir hanım bir İranlı ile evlenmiş, bu evliliğin geçersiz sayılması için de mahkemeye verilmiştir.³⁸ Yine Adana'da yasağa rağmen Kolcu Mehmed ismindeki bir şahsın kızının, Adana Naibi Hasan Hüsnü Efendi'nin izinnamesiyle İran Şehbenderhanesi tercümanı Haşim Efendi'ye nikâh edilmesi geçersiz sayılmıştır (16 Mart 1889).³⁹

Bu hususta gayr-i Müslimlerle olan uygulama biraz farklıdır. Şehbender atamalarında atanacak şahısların Osmanlı tabiiyetinden olamayacağı durumu yukarıda bahsedilmiştir. Şimdiki örneğimiz hem İranlılarla evlilik hem de gayr-i Müslim Osmanlı tebaası olan bir kimsenin şehbender olarak atanması ile ilgilidir; 30 Ekim 1893 tarihinde İskenderun Şehbenderi Hana Bey vefat ettiğinden yerine oğlu Anton Efendi şehbender olarak atanmış. Ancak Anton Efendi'nin annesinin Osmanlı tebaasından olduğu Halep Vilayeti'nden gönderilen bir tahrirat ile İstanbul'a bildirilmiş ve bu atamanın olamayacağına dair bir itiraz söz konusu olmuştur. Ancak İranlılarla Müslüman Osmanlı kadınlarının evliliğine bir yasak bulunmakla beraber, bu engelin Hristiyan ve Musevileri kapsamadığı, dolayısıyla Hristiyan ve Musevi bir Osmanlı kadının İran vatandaşı bir kimse ile evliliğinde engel olmayacağı bildirilmiştir. Annesi Osmanlı hanımı olduğundan Anton'un şehbender olamayacağı iddia edildiyse de kendisinin Hristiyan Osmanlı tebaası olması buna engel teşkil etmemiştir.⁴⁰

³⁷ BOA, BEO., 2903/217665-1-6.

³⁸ BOA, DH.MKT., 1467/95.

³⁹ BOA, DH.MKT., 1605/102.

⁴⁰ BOA, ŞD., 2625/39.

Bir başka yaşanan problem de birtakım hırsızlıklara sahip çıkma girişimidir. Buna göre; Afyon'un Sandıklı Kazası'nda Akdağ mevkiinde hayme nişin (göçebe) olarak yaşayan bir kısım Kıpti grubu, kendilerinin İran tebaasından olduklarını beyanla devlet, hükümet ve memurlar aleyhinde ağza alınmayacak galiz sözler ve küfürlerde bulunmakta idiler. Bunlar hakkında devlet bir tahkikat yaptırmış, bunların gerçekte İranlı olmadığı ve o civarda hırsızlıkla iştiğal ettikleri ortaya çıkmıştır. Ancak Afyon'da bulunan İran Şehbender vekili Ali Rıza Efendi bu güruha İranlıdır diye sahip çıkmaya çalışmış, nihayetinde yapılan yazışmalar neticesinde şehbender vekilin bu bölgede görev yapmasına izin verilmemiştir.⁴¹

Şehbenderlerin hal ve hareketlerinden ve yapmış olduğu uygulamalardan o yörenin valisi ve halkı memnun değilse değiştirilmesini talep edebiliyorlardı. Nitekim, 1848 yılında Erzurum'da görev yapan Şehbender Ağa Hüseyin'in bazı hal ve hareketlerinden orada görev yapan diğer yabancı konsoloslar, İranlı tüccar ve vatandaşlar, Erzurum tüccarları ve halk şikayetçi olmuşlardır. Bunun üzerine Erzurum valisi Mehmed Hamdi de şehbenderin görevden alınarak başka bir kişinin tayin edilmesini istemiştir. Akabinde Ağa Hüseyin azledilmiş ve 23 Aralık 1848 tarihinde yerine Ahmed Mirza atanmıştır.⁴²

Şehbenderliklerce yapılan usulsüzlük, sahtecilik ve haksız kazanç gibi örnekler de şu şekildedir; İran'ın Sandıklı Fahri Şehbenderi Ali Rıza Bey, Sandıklı civarına gelen İranlı tüccar ve vatandaşlarından çeşitli adlarla külliyetli miktarda para aldığı ve haksız kazanç elde ettiği tespit edilmiştir. Ayrıca çeşitli malları da irtikap ettiği tahkikat sonucunda ortaya çıkınca görevine derhal son verilmiştir (13 Temmuz 1926).⁴³

Ankara şehbender vekili Ali Ağa, şehbenderlik tercümanının işgallerine kapılmak suretiyle Samsun ve bazı mahallerden Ankara'ya gelen birtakım serseri güruhuna pasaport vermeye kalkışarak bu kimseleri İran tebaasından gibi gösterip kendilerine ticaret ile ilgili 'Mürur Tezkiresi' vermeye çalışmıştır. Şehbenderlik kavası İsmail Ağa bile Altın Çakıllı Köyü'nden dört kişiye İran pasaportu vermeye kalkışmıştır.⁴⁴ Yine ayrı bir sahte pasaport verilmesi vakası da İzmit'te görülmektedir. İzmit Şehbender Vekili oldukça fazla sayıda Ermeni'ye ortalama her birinden 50000 guruş karşılığında para almak suretiyle İran vatandaşlığına geçirmeye kalkışmış ve ellerine müşir kağıdı vermiştir. Durumdan haberdar olan hükümet, Hariciye Nezâreti kanalıyla İran Sefâreti'ne

---

⁴¹ BOA, DH.MTV., 8/7-4,15.

⁴² BOA, A.MKT., 165/48.

⁴³ BOA, HR.İM., 194/47.

⁴⁴ BOA, BEO., 3367/252459.

bir ihtar yazmış ve asla bu gibi şeylerin kabul edilemeyeceğini bildirmiştir. Tekrarı vukuunda şehbender vekilinin derhal memleketten çıkarılacağı belirtilmiştir (8 Aralık 1847).⁴⁵ Sahte pasaport verilmesi ile ilgili diğer bir olay da 13 Mart 1907 tarihinde Isparta ve Burdur'da gerçekleşmiştir. Isparta ve Burdur civarında yaşayan Tahtacı Aşireti mensuplarının tekâlif-i askeriyyeden (Vergi) muaf tutulmalarını sağlamak amacıyla, Bursa İran Şehbenderhanesi Kavası Habip Isparta'ya gelerek bu kişilere İran pasaportu vermek istemiştir. İran vatandaşı olduğu gerekçesiyle aşiret mensuplarını güya aklınca bu tür vergilerden kurtarabileceğini söylemiştir. Pasaportlar verilirken de belli bir ücret mukabilinde anlaşma yapmışlardır. Bu durumdan Konya Kârperdaz Rıza Bey'in de bilgisi ve ilgisi bulunmaktaydı. Yapılan tahkikat neticesinde suçları sübut bulan Kavas Habip ve Kârperdaz Rıza Bey'in derhal vilayet dışına çıkarılarak cezalandırılması temin edilmiştir.⁴⁶ Yine ayrıca, İskenderun Şehbenderi Antuvan Efendi'nin bir takım kişilere sahte pasaport verdiği⁴⁷, İskenderun'a gelip giden İranlılardan usulsüz olarak harç alındığı bilgiler arasındadır.⁴⁸

Osmanlı Devleti, İran'ın şehbender veya vekillerinin atanmasında şüpheli durumda olanlara doğrudan müdahale etmiştir. Mesela, 1910 tarihinde Bursa Şehbender vekili Mösyö Kofik İstanbul'a gideceğinden, dönüncüye kadar yerine aynı zamanda şehbenderhane tercümanı olan Bursalı Padonak Şişmanyan'ın vekalet etmesini istemiştir. Padonok Şişmanyan'ın 6 ay kadar vekaleti devam etmiş ancak Mösyö Kofik Bursa'ya dönmediği için, Şişmanyan'ın asaleten veya vekaleten şehbenderliğe atanması durumu gündeme gelmiştir. Osmanlı hükümetince bu kişinin şüpheli insanlar sınıfına dahil olmasından şehbender atanması reddedilmiştir.⁴⁹

Zaman zaman kolluk kuvvetleri ile şehbenderler arasında gerilim ve anlaşmazlıkların var olduğu da görünmektedir. Bunlardan birine misal olarak; Adana Jandarma Alayı'nda Tabur Ağası İpekli Mehmed ile emrindeki askerler iki İranlıyı darp etmişlerdir. Bu olayı haber alan Adana'daki şehbender vekili Mirza Hasan hemen olay yerine intikal etmiş, kendisi de darp olayına maruz kalmıştır. Adana Vilayeti'ne yapılan şikâyet neticesinde Binbaşının kılıcı elinden alınmış ve binbaşı tevkif edilmiştir. Gerekli cezanın verilmesi için de olay mahkemeye intikal ettirilmiştir (24 Aralık 1904).⁵⁰

⁴⁵ BOA, MVL., 20/26.

⁴⁶ BOA, ŞD., 2761/16.

⁴⁷ BOA, DH.MKT., 960/67.

⁴⁸ BOA, DH.TMIK.M., 85/29.

⁴⁹ BOA, DH.ŞFR., 484/15.

⁵⁰ BOA, BEO., 2472

İran şehbenderlerinin ilgi alanları içerisinde kendi tebaalarına ait borçların tahsil edilmesi de bulunmaktaydı. Buna örnek olarak, İranlı Halil ve kardeşi Allahyar isimli iki tüccarın Çorum'da ikamet ettikleri ve aynı zamanda İranlı olan Malik Ağa'dan 25000 guruş alacakları olduğu ve bunu tahsil edemedikleri beyan edilmektedir. Bu alacağın tahsil edilebilmesi için İran Sefâreti'ne başvuruda bulunmuşlar ve İran Sefâreti de bu iş için Ankara Şehbender Vekili Ali Ekber Ağa'yı görevlendirmiştir.⁵¹

Nadir de olsa vuku bulan bir olayda, Balıkesir'de halk ile İranlılar arasında çıkan büyük bir kavgaya şehbender vekili ve şehbenderhanede görev yapan kavasların da karıştığını görüyoruz. Şehbender vekili olayı tamamen saptırarak Balıkesir'de 100'ü geçkin kimsenin şehbenderhaneye saldırdıklarını ve şehbenderhanenin bütün camlarını kırdıklarını, kapı ve pencereleri kullanılmaz hale getirdiklerini, İran armasını indirmeye kalkıştıklarını ve başta kendisi ve kavaslarını yaraladıklarını beyanla şikayette bulunmuştur. Aslında olay araştırıldığında tamamen başka bir durum ortaya çıkmaktadır. Buna göre, 9 Temmuz 1892 tarihinde, dört tane İranlı sarhoş bir şekilde ellerinde çalgı aletleriyle birlikte bir kahvehaneye girmişler ve orada bulunan çalgıcılara sözlü tacizlerde bulunmuşlar içeridekiler de bunları dışarıya çıkarmışlardır. Bunun üzerine İranlılar yanlarında taşıdıkları bıçak ve sopaları çıkararak sokak ortasında bağırıp çağırmaya başlamışlar. Tesadüfen oradan geçmekte olan Mustafa isminde bir delikanlıyı da bıçak ve sopa ile darp edip yaralamışlar. Bunun üzerine bayram münasebetiyle (Kurban Bayramı) orada bulunan birkaç kişi delikanlıyı kurtarmışlar. Tabii olay daha da büyümeye başlamış ve ahali bu durumu haber alır almaz bu eşkıya takımı İranlıların üzerine hücum etmeye kalkışmışlar. İranlılar da ellerindeki bıçak ve kamalarla sağa sola saldırıya geçmişlerdir. Bunun üzerine öte taraftan olayı haber alan İran Şehbenderhanesi görevlileri başta Kavas İsmail olmak üzere hemen bu İranlılara yetişip, bunları şehbenderhaneye kaçırmaya çalışmışlardır. Şehbenderhane girişinde Kel Mehmed isminde bir vatandaş İranlıların yaptığı bu eşkıyalığa bağırıp çağırmaya başlayınca Şehbender Vekili gecelik kıyafetleri ile kapının önünde Kel Mehmed'e bastonuyla vurmuş ve onu yaralamıştır. Şehbenderhanede bulunan birkaç İranlı da dışarı çıkarak bu şahsı bıçak ve sopalarla ağır bir şekilde yaralamışlardır. Tüm bu olaylar ahalinin gözü önünde vukua geldiğinden halk galeyana gelmiş ve şehbenderhaneyi taşa tutmuşlardır. Böylece küçük bir mahalle kavgası iki devleti diplomatik anlamda karşı karşıya getirmiştir. Şehbender Vekili de olayı aslından saptırmak suretiyle kendilerinin mağdur olduğunu göstermeye çalışmışsa da işin aslının öyle olmadığı tahkikat neticesinde ortaya çıkmıştır. İncelediğimiz arşiv kayıtlarında böylesine büyük bir adli vakaya ancak Balıkesir'de rastlayabiliyoruz. Normalde sıradan İranlıların böyle adli vakalara karışması yadırganmazken, İran Devleti'ni

⁵¹ BOA, HR.MKT., 251/83.

temsilen görevlendirilen şebender ve şebenderhane görevlilerinin bu tutumu oldukça dikkat çeken bir husustur.⁵²

İncelediğimiz belgelerde hayli ilginç ve sonradan asılsız olduğu ortaya çıkan bir durum ile de karşılaştık. Buna göre; Sandıklı Şebenderinin haksız yere mahalli idareci ve askerleri suçladığı ve İran Sefareti'ne İranlı vatandaşların asker firarisi diye tutuklanıp dövüldüğü ve işkence yapıldığına dair şikayeti bulunmaktadır. Sandıklı İran Şebender Vekili Ali Rıza Efendi 2 Nisan 1918 tarihinde İran Sefareti'ne göndermiş olduğu bir şikayet telgrafında şu hususları belirtmektedir; Sandıklı'ya bağlı Sorkun Köyü'nde ikamet eden İran tebaasından 7 kişi ve yanlarında Demirci esnafından Ali Usta jandarma müfrezesi tarafından derdest edilerek Sandıklı'ya götürülerek hapsedilmişler ve soğukta 10 saat boyunca ayakta bekletilerek çeşitli darp ve işkenceye maruz bırakılmışlardır. Hatta Sandıklı'da ve civarında bulunan bütün köylerde yaşayan İranlıların bu şekilde takibata uğrayacağını beyan etmektedir. Duruma İran Sefareti müdahil olmuş ve Hariciye Nezareti ile aralarında bir gerginlik vuku bulmuştur. Olay Dâhiliye Nezareti'nce tahkik edilince gerçeğin bambaşka olduğu ortaya çıkmıştır. Emniyet-i Umûmiye Müdürlüğü tarafından yapılan incelemede böyle bir durumun tamamen hilaf-ı hakikat olduğu belirtilmiş ve hapsedilen kişilerin tamamının hırsızlık suçundan dolayı olduğu ve bunların Eskişehir ve Kütahya'ya usulen gönderildiği ve her türlü ihtiyaçlarının da karşılandığı bildirilmiştir. Daha sonra bu kişiler serbest bırakılmıştır. Şebender Vekili Ali Rıza Bey'in İran Sefareti'ne göndermiş olduğu telgraf tamamen asılsız olup çarpıtılmıştır. Bu durum Karahisar-ı Sahip Mutasarrıfı tarafından da teyit edilmiştir.⁵³ Böyle yalan bir beyan, iki devleti diplomatik açıdan karşı karşıya getirebiliyordu. Ancak yapılan ciddi tahkikat sonucunda krizin daha da derinleşmesine imkân verilmemiştir.

Osmanlı Devleti'nde bulunan İran şebenderlikleri arasında o zamana kadar pek görülmeyen ve en ilginç bir faaliyet de, İran'ın Samsun şebenderliği tarafından gerçekleştirilmiştir. 1859 tarihinde ilk şebenderliklerini açmakla ve şebender vekili olarak da Yusuf Ağa'nın atanması ile birlikte İranlılar Samsun'da nüfuz alanını oldukça genişletmişlerdi. Bu bağlamda İranlılara hizmet vermesi amacıyla 1890 tarihinde burada Hüseyiniye ismiyle bir tekke açmak için müracaatta bulunmuşlardı. Ancak Osmanlı makamları İran şebenderliğinin bu isteğini kabul etmeyerek red cevabı vermiştir.⁵⁴ O tarihe kadar Osmanlı topraklarında İran'a ait hiçbir tekke ve zaviye bulunmadığı için ileriye yönelik örnek teşkil etmemesi için olumsuz cevap verildiği muhakkaktır. Yine Samsun halkının Şii geleneklerine göre faaliyet gösterecek olan bu tekkeye

⁵² BOA, BEO., 31/2276-1-8.

⁵³ BOA, DH.EUM.6.ŞB., 34/33.

⁵⁴ BOA, DH.MKT., 1775/122.

tepki göstereceğinden dolayı da izin verilmemesi ihtimal dâhilindedir.⁵⁵ 1890 tarihinde yapılan ilk müracaattan üç yıl sonra bir kısım İranlı gayr-i resmi olarak Samsun'un Hançerli Mahallesi'nde bir tekke inşasına başlamışlardır. Tekkenin inşası ortaya çıkınca halk bir tepki göstermeye başlamıştır. Tekkenin inşasına yerel yöneticiler tarafından göz yumulduğu görülmektedir. Osman Köse bu durum ile ilgili konuyu şu şekilde açıklamaktadır; “Tekkenin inşasının Samsun'daki yerel yöneticilerin inisiyatifi dışında gerçekleşmediği sanılmaktadır. İran konsolosluk yetkilileri ve İranlıların Samsun'daki yerel yöneticilerle görüştikleri ve yerel yöneticilerin buna göz yumdukları ihtimal dâhilindedir. Samsun'daki İranlıların ticaret ve esnaflıkla uğraşmalarından dolayı burada bir çevre oluşturdukları kesindir. Daha sonraki yıllarda Samsun yerel yöneticilerinden bazılarının İran tarafından nişan ile taltif edilmeleri bunu teyit etmektedir.”⁵⁶

Samsun halkı buna rağmen tekke inşası tamamlandıktan sonra burasının yıkılması için hükümete müracaatta bulunmuş, Trabzon Vilayeti Dâhiliye Nezareti'ne durumu sormuş, 26 Eylül 1893 tarihinde verilen cevapta da “İnşası tamamlanan Hüseyniye Tekkesi'nin yıktırılması yeni problemlere yol açabileceği endişesinden uygun görülmediği ve tekkenin yılda sadece bir gün yani Muharrem Ayı'nın 10. gününde açılabilmesine izin verildiği” belirtilmiştir.⁵⁷

Hüseyniye Tekkesi olarak kurulan bu tekke uzun yıllar İranlılara hizmet vermiş, zamanla ismi halk arasında “Acem Tekkesi” olarak değişmiştir. Tekke ve zaviyelerin kapatılmasına kadar faal olan tekke sonraları atıl bir hale dönüşmüş, 1980 senesinde koruma altına alınmış, 2007 yılında restore edilerek “Acem Tekkesi” olarak Türk Musikisi icra yeri olarak günümüzde hizmet vermektedir.⁵⁸

Sonuç

XIX. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı Devleti ile İran arasında ilk resmi temsilciliklerin açılması ile birlikte iki devlet ilişkilerini her alanda genişletmiştir. Özellikle İran, Osmanlı Devleti'nin hemen her yerinde diyebileceğimiz, gerek vilayet bazında olsun gerekse kaza bazında olsun

⁵⁵ Osman Köse, “19. Yüzyılda Samsun'da İran Misyonu: Tüccarlar, Konsolosluk ve Hüseyniye (Acem) Tekkesi”, *Tarih Boyunca Karadeniz Ticareti ve Canik/Samsun*, Samsun 2013, c.I., s.173.

⁵⁶ Köse, agm., s.173-174.

⁵⁷ BOA, DH.MKT., 140/32.

⁵⁸ Geniş bilgi için bkz., Köse, agm., s.174-175;
<http://www.bakisariskal.com/Acem%20Tekkesi.pdf>. Erişim Tarihi: 31.08.2017.

şehbenderlikler ihdas etmiştir. Osmanlının yıkılışına kadarki süreç içerisinde İran ve Osmanlı arasında ticari faaliyetler oldukça artmış bir durumda idi. Zaten İran batı ile münasebetini Osmanlı üzerinden gerçekleştirmek zorunda idi. Bu araştırmada Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde yer alan Arşiv Vesikaları ışığında Osmanlı döneminde İran'ın Anadolu'da atamış olduğu temsilcilikler ve faaliyetleri hakkında bilgi vermeye çalıştık. Burada dikkat çeken husus bu temsilciliklerin bugünkü Türkiye sınırları içerisinde yer alan pek çok yerde açılmasıdır. Araştırmanı sonunda yer alan tabloda da tarih sırasına göre açılan şehbenderlikler, şehbenderler ve şehbenderlik görevlilerinin isimleri verilmiştir.

Tablo I: Tarih Sırasına Göre Osmanlı Dönemi Anadolu'daki İran Şehbenderleri ve Şehbenderlik Görevlileri

	Yer	İsim	Tarih	Kaynak
1	Tarsus	.....	7 Ocak 1847	HR.MKT. 15/79
		(Vekil) Mustafa Ağa	12 Mayıs 1850	A.MKT.UM. 14/98
		(Vekil) Ali Ağa	.....	A.AMD. 59/53
		.....	26 Mayıs 1855	İ.HR. 120/5969
		(Vekil) Ali Eşref Ağa	3 Mayıs 1866	İ.HR. 220/12772
2	Erzurum	Ali Namık	20 Şubat 1847	A.MKT. 67/86
		Ağa Hüseyin	23 Aralık 1848	A.MKT. 165/48
		Ağa Hüseyin-Azil yerine Ahmed Mirza	23 Aralık 1848	A.MKT. 165/48
		Mirza Ahmed-Azil	23 Mayıs 1851	HR.MKT 38/17
		Karperdaz Mirza Hasan	23 Mayıs 1851	HR.MKT. 38/17
		Mirza Bezer	20 Haziran 1857	HR.MKT 194/59
		Kavas Hüseyin	29 Temmuz 1857	HR.MKT 199/78
		.....	14 Nisan 1858	HR.MKT 235//10
		Başşehbender Mirza Mehdi Han	14 Ekim 1866	C.HR. 167/8346-134
		Mirza Mehdi Han-Vefat yerine Mirza İshak	2 Aralık 1867	C.HR. 167/8346-97

Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Dönemi Anadolu'da İran Şebenderlikleri

		Han Mirza İshak Han –Azil yerine Mirza Hasan Mirza Hasan –Azil yerine Karperdaz Mirza Hasan Han	7 Aralık 1870 23 Eylül 1872	C.HR 167/8346-97 C.HR. 167/8346-142
3	İzmit	..... Hacı Hüseyin Ağa Hacı Hasan (Vekil) Ali Ağa (Fahri) Hacı Gaffar Ağa (Vekil) Ali Ağa Hacı Ali Bey	8 Aralık 1847 5 Eylül 1852 8 Mart 1857 17 Ocak 1883 2 Temmuz 1923 1924 1924	MVL 20/26 HR.MKT. 49/1 HR.MKT 180/49 HR.HMŞ.İŞO. 165/45 HR.İM. 77/67 HR.İM. 238/53 HR.İM. 238/53
4	Antakya	(Vekil) Corci Gabon (Vekil) Corci Gabon -Azil (Vekil) Musa Antipa Dimitri (Yunan) (Tercüman) Hacı Rızkullah Musa Diyb (Vefat)	27 Nisan 1848 16 Mayıs 1871 18 Mayıs 1871 14 Nisan 1878 27 Mayıs 1902	İ.HR. 56/2650-1 C.HR. 93/4604 C.HR. 168/8394 HR.HMŞ..İŞO. 161/47 DH.MKT. 489/9
5	İzmir	(Vekil) Mirza Ahmed ..... Abbas Kulubey Abbas Kulubey -Azil yerine Mirza Rıza Mirza Rıza-Azil yerine Başşehbender Esedullah Bey Başşehbender Esedullah Bey-Azil Başşehbender Ağa Şeyh Mehmed Bey (Vekil) Mirza Hacı Ali Ağa	1848 10 Aralık 1859 18 Temmuz 1863 17 Kasım 1866 29 Temmuz 1868 16 Mart 1875 17 Mart 1875 18 Haziran 1879	Salname 1265,s.97 HR.MKT 317/66 C. HR. 167/8346-58 C.HR. 84/4163 C.HR. 167/8346-95 C.HR. 167/8346-91 C.HR. 168/8365 İ.HR. 279/17176
6	Bursa	Ağa İsmail Ağa Baba-Azil (Vekil) Hoca Serkiz	1848 11 Ocak 1854 11 Ocak 1854	Salname1265, s.97 İ.HR. 105/5145 İ.HR. 105/5145

		(Vekil) Ali Aspar Ağa (Vekil) Hoca Serkiz İki Tercüman ? (Vekil) Haşim Ağa azil yerine Şeyh Ağa Başşehbender Esedullah Bey Başşehbender Esedullah Bey –Vefat yerine Yusuf Agah Bey Ahmed Bey Ahmed Bey (Vefat) Karperdaz Rıza Bey Kavas Habib (Vekil) Mösyö Kofik (Tercüman) Bursalı Padonak Şişmanyar Efendi	5 Ekim 1859 7 Ocak 1860 21 Ağustos 1860 8 Eylül 1873 9 Eylül 1875 1 Eylül 1877 3 Kasım 1878 21 Şubat 1889 25 Aralık 1906 25 Aralık 1906 15 Ağustos 1915 15 Ağustos 1915	HR.MKT 308/64 HR.MKT 321/48 HR. MKT 346/4 C.HR. 168/8393 C.HR. 167/8346-118 C.HR. 167/8346-118 C.HR. 167/8346-140 DH.MKT. 1597/48 DŞD 2761/16 ŞD 2761/16 DH.ŞFR. 484/15 DH.ŞFR. 484/15
7	Trabzon	Hafız Ağa Mirza Hüseyin Hafız Zeyd Ali Ekber Bey (Vekil) Hacı Mehmed Ağa Başşehbender Mahmud Han (1.Tercüman) Ahmed Bey	1848 12 Temmuz 1859 Ağustos 1859 23 Ağustos 1864 11 Temmuz 1872 31 Mayıs 1877 14 Haziran 1896	Salname 1265, s.97 C.HR. 167/8346-52 A.DVN.MHM 28/78 C.HR. 167/8346-52 C.HR. 92/4594 C.HR. 167/8346-1 İ.TAL. 99/26
8	Kütahya	(Vekil) Ağa Ali (Vekil) İbrahim Ağa (Vekil) Mirza İsa (Vekil) Behram Bey (Vekil) Mustafa Bey	1848 7 Ağustos 1858 14 Ekim 1873 3 Eylül 1874 25 Eylül 1876	Salname 1265, s.97 İ.HR 158/8438 C.HR. 167/8346-120 C.HR 167/8346-67 C.HR 167/8346-67
9	Karahisar (Afyon)	(Vekil) Mirza Ferecullah (Vekil) Mirza Mehmed	1848 15 Temmuz 1856	Salname 1265, s.97 HR.MKT 152/14

Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Dönemi Anadolu'da İran Şebbenderlikleri

		(Vekil) Mirza Mehmed (Osm. tabiyetine girmiş) yerine başka biri tayin (Vekil) Mirza Ağa (Vekil) Yusuf Ağa azil yerine Abdulcebbar Bey (Vekil) Habip Bey-Azil (Vekil) Ali Bey (Vekil) Ali Ağa (Vekil) Mustafa Efendi (Memur) Mustafa Efendi (Vekil) Ali Rıza Efendi (Vekil) Ali Rıza Efendi- Azil	30 Eylül 1856 14 Mayıs 1860 29 Mayıs 1861 6 Eylül 1862 6 Eylül 1862 17 Mart 1864 4 Mart 1899 14 Kasım 1901 17 Temmuz 1913 22 Mart 1914	HR.MKT. 161/35 HR.MKT 334/12 C.HR 168/8387 C.HR. 167/8346-146 C.HR. 167/8346-146 C.HR. 167/8346-146 BEO 1274/95534 HR.HMŞ.İŞO. 189/50 DH.MTV. 8/7-3 DH.MTV. 8/7-15
10	İsparta (Burdur)	(Vekil) Ağa Mehmed (Vekil) Hacı Mahmud (Vekil) Mehmed Ağa Ali Rıza Bey	1848 4 Ocak 1855 15 Ekim 1860 29 Temmuz 1926	Salname 1265, s.97 İ.HR. 117/5739 HR.MKT 355/75 HR. İM. 165/12
11	Ankara	(Vekil) Hacı Abdullah ..... (Vekil) Ali Ağa, Kavas İsmail Ağa, Tercüman ?	1848 19 Ağustos 1858 21 Temmuz 1908	Salname 1265, s.97 HR.MKT 251/83 BEO 3367/252459
12	Çorum	(Vekil) Ağa Hasan (Vekil) Ali Ekber Ağa	1848 8 Ocak 1858	Salname 1265, s.97 HR. MKT. 251/83-2
13	Edirne	(Vekil) Hüdaverdi Ağa Hacı Hüdaverdi Ağa Hacı Hüdaverdi Başşebbender atanmış Başşebbender Hacı Hüdaverdi Ağa (Osm. tabiyetine girmiş) İstabl-ı Amire müdürlüğü verilmiş	25 Temmuz 1852 28 Aralık 1857 8 Haziran 1872 11 Kasım 1872	İ.HR. 90/4418 HR.MKT 267/26-2 C.HR. 167/8346-26 İ.HR. 257/15354

M. Sadık AKDEMİR

		Başşhender Hacı Hüdaverdi görevden alınma (Vekil) Mehmed Ağa (Vekil) Ahmed'in istifası yerine Ali Hüdaverdi Tebrizi Ali Rıza Bey Ali Bey	17 Ekim 1873 17 Ekim 1873 5 Mayıs 1879 23 Eylül 1888 2 Nisan 1918 19 Ağustos 1918	C.HR. 167/8346-26 C.HR. 167/8346-83 C.HR. 168/8389 DH.MKT. 1545/104 DH.İUM.EK. 110/10 DH.EUM.SSM. 27/42
14	Tekfurdağı	(Vekil) Ali Ağa (Vekil) Ali –Azil yerine Abdussamed Bey	21 Kasım 1854 22 Ağustos 1871	A.AMD. 53/16 C.HR. 167/8346-9
15	Adana	(Vekil) Mustafa Ağa-Vefat (Vekil) Ali Ağa (Vekil) Ali Ağa –Afyon'a tayin (Vekil) Hoca Karabet-Azil (Vekil) Şükrullah (Vekil) Şükrullah-Azil (Vekil) Mehmed Hüseyin Bey (Vekil) İsa Bey İsa Bey Vekillikten asillığe terfi Hacı Ahmed Ağa –Görevden Ayrılma Mirza Mehmed Hadi (Vekil) Feyzullah Ağa ..... (Tercüman) Haşim Efendi (Kavas) Yusuf (Tercüman) Mehmed Şakir Efendi (Vekil) Mirza Hasan (Tercüman) Karakaş oğlu Yordanaki Efendi	11 Mayıs 1855 26 Mayıs 1855 17 Mart 1864 29 Nisan 1865 29 Nisan 1865 2 Eylül 1870 2 Eylül 1870 3 Eylül 1874 9 Aralık 1875 29 Ekim 1877 29 Ekim 1877 18 Nisan 1880 28 Haziran 1888 16 Mart 1889 27 Nisan 1892 14 Nisan 1902 24 Aralık 1904 13 Ağustos 1905	İ.HR 120/5969 A.AMD. 59/53 C. HR. 167/8346-77 C. HR. 167/8346-24 C. HR. 167/8346-24 C. HR. 167/8346-113 C. HR. 167/8346-113 C. HR. 167/8346-116 C. HR. 167/8346-116 İ.HR. 275/16751 İ.HR. 275/16751 C.HR. 84/4154 DH.MKT. 1517/29 DH.MKT. 1605/102 DH.MKT. 1943/40 DH.TMIK.S. 37/6 BEO 2472/185364-2 BEO 2642/198098
16	Erzincan	(Vekil) Aziz Ağa Ahmed	20 Haziran 1857	HR.MKT 194/59

Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Dönemi Anadolu'da İran Şebenderlikleri

		.....	28 Aralık 1857	İ.HR 151/7987
17	Bayburt	(Vekil) Muhammed Hüseyin Ağa	23 Kasım 1857	İ.HR 151/7987-1
18	Kars	(Vekil) Ali Bey (Vekil) Ali Ekber Ağa (Vekil) Esedullah Bey Mirza Muhammed Bey	13 Aralık 1857 25 Ocak 1862 22 Mart 1874 19 Eylül 1877	İ.HR 151/7987-4 C.HR. 167/8346-59 C.HR 167/8346-105 İ.HR. 220/12772
19	Tercan	(Vekil) Abdülkerim Bey	13 Aralık 1857	İ.HR 151/7987-2
20	Sivas- Amasya	İlk Atama yapılmış ancak ismi zikredilmiyor (Vekil) Hasan Ağa-Azil yerine Hacı Ali Bey	22 Şubat 1858 29 Aralık 1880	İ.HR 153/8081 İ.HR. 283/17539
21	İskenderun	(Vekil) Esad Sersör Ağa (Vekil) Habna Bey (Şebenderliğe yükseltilme tarihi 10 Ra 1289) Hananyan Hana Bey vefat yerine oğlu Anton Efendi ataması ..... Antuvan Efendi	17 Nisan 1859 11 Kasım 1871 16 Haziran 1876 30 Ekim 1893 8 Mayıs 1900 24 Mayıs 1905	İ.HR 167/8980 C.HR 167/8346-136 C.HR. 167/8350 ŞD. 2625/39 DH.TMIK.M. 85/29 DH.MKT. 960/67
22	Samsun	(Vekil) Yusuf Ağa (Vekil) Yusuf Ağa-Vefat yerine Ağa Bey (Vekil) Mehmed Bey (Vekil) Mirza Behram Bey (Vekil) Muhammed İbrahim Bey Muhammed İbrahim Bey vekillikten şebenderliğe atama ..... (Tercüman) Behram Efendi	17 Haziran 1859 31 Ekim 1865 18 Ağustos 1875 10 Temmuz 1877 5 Ekim 1878 30 Ekim 1880 28 Ekim 1890 1915	İ.HR 169/9110 C.HR. 167/8346-30 C.HR. 167/8346-63 C.HR. 167/8346-22 C.HR. 167/8346-22 C.HR. 167/8346-81 DH.MKT. 1775/122 DH. ŞFR 511/148
23	Manisa	(Vekil) Hoylu Mehmed Ağa (Vekil) Hoylu Muhammed Ağa vefat yerine	30 Kasım 1863 20 Ağustos 1872	İ.HR. 204/11728 C.HR. 147/7350

M. Sadık AKDEMİR

		Vangel (Vangel Osmanlı tebasından olduğu için atama iptal edilmiş) (Vekil) Hacı Ali Bey	4 Eylül 1873	C.HR. 167/8346-50
24	Balıkesir	(Vekil) Hoylu Hoca Serkiz İsa Efendi 3 adet Kavas ? ..... (Kavas) Kıpti Gaffar	2 Aralık 1863 3 Ekim 1882 12 Temmuz 1892 14 Temmuz 1892 4 Eylül 1906	İ.HR. 205/11788 İ.HR. 287/17996-1 BEO 31/2276 DH.MKT. 1971/81 BEO 2903/217665
25	Aydın	(Vekil) Ağa Mahmud Kârperdaz Mirza Rıza-Azil Kârperdaz Esedullah Bey (Vekil) Hacı Ali Bey (Vekil) Mirza Hacı Ali	11 Ekim 1865 26 Temmuz 1868 26 Temmuz 1868 22 Şubat 1876 29 Haziran 1879	İ.HR. 216/12541 C.HR. 167/8346-95 C.HR. 167/8346-95 C.HR. 167/8346-75 C.HR. 168/8365
26	Mersin	(Vekil) Hacı Nikola (Vekil) Hacı Nikola-Azil yerine Mihail (Vekil) Şarl Neccar (Fransız)	26 Haziran 1866 25 Temmuz 1872 8 Aralık 1914	İ.HR. 220/12772 C.HR. 128/6400 DH.EUM.5.Şb. 5/49
27	Van	Mirza Haşim Hacı Habib Bey Mirza Behram Bey	27 Eylül 1866 14 Ekim 1873 5 Ekim 1878 4 Haziran 1886	İ.HR. 222/12913 C.HR. 167/8346-56 C.HR. 167/8346-56 DH.MKT.1348/76
28	Diyarbakır	(Vekil) Mirza Abdurrahim Mirza Hüseyin Bey İsa Bey (Vekil)	23 Nisan 1867 10 Mart 1876 1 Eylül 1895 8 Aralık 1896	İ.HR. 225/13150 C.HR. 167/8346-154 BEO 473/35425 DH.TMIK.M. 24/17
29	Elazığ	(Vekil) ..... (Vekil) Kırkor Efendi	28 Nisan 1867 23 Ocak 1880	İ.HR. 225/13150 C.HR. 167/8346-154
30	Sur	(Vekil) Hacı İbrahim Halil (Vekil) Hacı İbrahim Halil'in Osmanlı	24 Aralık 1867	C.HR 167/8346-48

Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Dönemi Anadolu'da İran Şebenderlikleri

		teb'ası olduğu tespit edilmiş yerine Hüseyin Ağa	15 Eylül 1869	C.HR 167/8346-48
31	Akhisar	(Vekil) İsmail (Vekil) İsmail'in azli yerine Hacı Esad Bey tayin	26 Ekim 1869 31 Temmuz 1871	C.HR. 113/5632 C.HR. 168/8390
32	Antep	Nazar Ağa	3 Mayıs 1871	İ.HR. 249/14836
33	Konya	(Vekil) Mehmed Bey (Vekil) Mehmed Bey Vefat yerine Mirza Feyzullah Ağa	11 Ekim 1871 5 Ekim 1872 11 Ağustos 1873	İ.HR. 252/14958 C.HR 84/4154 İ.HR. 260/15555
34	Urfa	(Vekil) Harun İyaz Hacı Beğlik Hacı Bekir Bey	11 Ekim 1871 3 Ekim 1910 17 Ekim 1914	İ.HR. 252/14958 HR.HMŞ.İŞO.56/14 DH.ŞFR. 444/102
35	Antalya	(Vekil) İsmail Ağa	16 Temmuz 1873	İ.HR. 260/15555
36	Malatya	Hacı oğlu Ohannes (Vekil) Kirkor	13 Mayıs 1877 23 Temmuz 1898	İ.HR. 273/16590 BEO 1168/87591
37	Giresun	Mahmud Han	31 Mayıs 1877	C.HR. 167/8346-1
38	Adapazarı	(Vekil) Andon Ağa (Vekil) Andon Ağa –Görevden alınma (Vekil) Hacı Ali Bey	16 Mart 1879 1924 1924	İ.HR. 279/17108 HR.İM. 238/53 HR.İM. 238/53
39	Birecik	(Vekil) Cevad Ağa Cevad Ağa Azil yerine (Vekil) Hacı Ali Ağa	15 Mart 1880 17 Mayıs 1883	İ.HR. 282/17450-2 İ.HR. 336/21705
40	Bayezid (Doğubaya zıt)	(Vekil) Hacı Esed Bey	27 Eylül 1880	İ.HR. 283/17512
41	Hakkari	Karperdaz Mirza İshak Han	28 Ocak 1888	MV. 29/27
42	Eskişehir	(Vekil) Almanya tebaasından Mösyö Alfred Kohn	1918	HR.SYS. 2139/2

43	Sandıklı	(Vekil) Ali Rıza Efendi (Fahri) Ali Rıza Bey	2 Nisan 1918 1926	DH.EUM.6.Şb. 34/33 HR.İM. 194/47
----	----------	---	----------------------	-------------------------------------

Kaynakça

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Sadaret Amedi Kalemî

A.AMD. 53/16, A.AMD. 59/53, A.AMD. 71/86

Sadaret Mühimme Evrakı

A.DVN.MHM 28/78

Sadaret Mektubi Kalemî Evrakı

A.MKT. 67/86, A.MKT. 165/48

Sadaret Umum Vilayat Evrakı

A.MKT.UM. 14/98

Bab-ı Ali Evrak Odası

BEO 31/2276, BEO 473/35425, BEO 1168/87591, BEO 1274/95534, BEO 2472/185364, BEO 2642/198098, BEO 2903/217665, BEO 3367/252459

Cevdet Hariciye

C.HR. 84/4154, C.HR. 84/4163, C.HR. 92/4594, C.HR. 93/4604, C.HR. 113/5632, C.HR. 128/6400, C.HR. 147/7350, C.HR. 167/8346-1, C.HR. 167/8346-6, C.HR. 167/8346-9, C.HR. 167/8346-22, C.HR. 167/8346-24, C.HR. 167/8346-26, C.HR. 167/8346-30, C.HR. 167/8346-48, C.HR. 167/8346-50, C.HR. 167/8346-52, C.HR. 167/8346-56, C.HR. 167/8346-58, C.HR. 167/8346-59, C.HR. 167/8346-63, C.HR. 167/8346-67, C.HR. 167/8346-75, C.HR. 167/8346-77, C.HR. 167/8346-81, C.HR. 167/8346-83, C.HR. 167/8346-91, C.HR. 167/8346-95, C.HR. 167/8346-97, C.HR. 167/8346-105, C.HR. 167/8346-113, C.HR. 167/8346-116, C.HR. 167/8346-118, C.HR. 167/8346-

120, C.HR. 167/8346-134, C.HR. 167/8346-136, C.HR. 167/8346-140, C.HR. 167/8346-142, C.HR. 167/8346-146, C.HR. 167/8346-154, C.HR. 167/8350, C.HR. 168/8365, C.HR. 168/8387, C.HR. 168/8389, C.HR. 168/8390, C.HR. 168/8393, C.HR. 168/8394,

Dahiliye 5. Şube

DH.EUM.5.Şb. 5/49

Dahiliye 6. Şube

DH.EUM.6.Şb. 34/33

Dahiliye Seyrüsefer Kalemi

DH.EUM.SSM. 27/42

Dahiliye İdare-i Umumiye Ekleri

DH.İ.UM.EK. 110/10

Dahiliye Mektubi Kalemi

DH.MKT. 140/32, DH.MKT. 489/9, DH.MKT. 960/67, DH.MKT.1348/76, DH.MKT. 1467/95, DH.MKT. 1517/29, DH.MKT. 1545/104, DH.MKT. 1597/48, DH.MKT. 1605/102, DH.MKT. 1775/122, DH.MKT. 1943/40, DH.MKT. 1971/81

Dahiliye Mütenevvia

DH.MTV. 8/7

Dahiliye Şifre Kalemi

DH.ŞFR. 444/102, DH.ŞFR. 484/15, DH.ŞFR 511/148

Dahiliye Muamelat

DH.TMIK.M. 24/17, DH.TMIK.M. 85/29

Dahiliye Islahat

DH.TMIK.S. 37/6

Hariciye Nezareti İstişare Odası

HR.HMŞ.İŞO.56/14, HR.HMŞ.İŞO. 161/47, HR.HMŞ.İŞO. 165/45,
HR.HMŞ.İŞO. 189/50

Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı

HR.İM. 165/12, HR.İM. 192/33, HR.İM. 194/47, HR.İM. 238/53, HR.İM. 77/67

Hariciye Nezareti Mektubi Kalemî

HR.MKT. 15/79, HR.MKT. 38/17, HR.MKT. 49/1, HR.MKT. 97/75, HR.MKT
152/14, HR.MKT. 161/35, HR.MKT. 180/49, HR.MKT. 194/59, HR.MKT.
199/78, HR.MKT. 235//10, HR.MKT. 251/83, HR.MKT. 267/26, HR.MKT.
276/86, HR.MKT. 308/64, HR.MKT. 317/66, HR.MKT. 321/48, HR.MKT.
334/12, HR.MKT 346/4, HR.MKT. 355/75

Hariciye Nezareti Siyasi

HR.SYS. 2139/2

İrade Hariciye

İ.HR. 56/2650, İ.HR. 75/3668, İ.HR. 76/3690, İ.HR. 90/4418, İ.HR. 105/5145,
İ.HR. 117/5739, İ.HR. 120/5969, İ.HR. 151/7987, İ.HR. 153/8081, İ.HR.
158/8438, İ.HR. 167/8980, İ.HR. 169/9110, İ.HR. 204/11728, İ.HR. 205/11788,
İ.HR. 216/12541, İ.HR. 220/12772, İ.HR. 222/12913, İ.HR. 225/13150, İ.HR.
249/14836, İ.HR. 252/14958, İ.HR. 257/15354, İ.HR. 260/15555, İ.HR.
273/16590, İ.HR. 275/16688, İ.HR. 275/16751, İ.HR. 279/17108, İ.HR.
279/17176, İ.HR. 282/17450, İ.HR. 283/17512, İ.HR. 283/17539, İ.HR.
287/17996, İ.HR. 336/21705

İrade Taltifat

İ.TAL. 99/26, İ.TAL. 99/1314

Meclis-i Vükela Mazbataları

MV. 29/27

Meclis-i Vala

MVL. 20/26

Şura-yı Devlet

ŞD. 2625/39, ŞD. 2761/16

Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye, Tabhâne-i Âmire, Def'a 1, 1263 (1847)

Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye, Tabhâne-i Âmire, Def'a 2, 1264 (1848)

Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye, Tabhâne-i Âmire, Def'a 3, 1265 (1849)

Aliyev, Salih Muhammedoğlu, "İran", *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 2000, c. 22, ss. 405-409.

Erol ,Yasemin Zahide, *Osmanlı Devletinde Şehbenderlik ve Paris-Londra Örnekleri*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2014.

Köse ,Osman, "19. Yüzyılda Samsun'da İran Misyonu: Tüccarlar, Konsolosluk ve Hüseyiniyye (Acem) Tekkesi", *Tarih Boyunca Karadeniz Ticareti ve Canik/Samsun*, Samsun 2013, c.I., ss. 165-177.

Mehmed Salahi, *Kâmûs-i Osmânî*, İstanbul 1322, Kısım-ı Râbi' (4. Kısım).

Özcan, Abdülkadir, "İstabl", *DİA*, İstanbul 1999, c.19, ss. 203-206.

Şemseddin Sami, *Kamûs-i Türkî*, İstanbul 1317.

<http://tahran.be.mfa.gov.tr/MissionChiefHistory.aspx>. Erişim tarihi: 08.08.2017

<http://www.bakisarissakal.com/Acem%20Tekkesi.pdf>. Erişim Tarihi: 31.08.2017.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=KAVAS. Erişim Tarihi: 31.08.2017